

CONSIDERAȚII PRIVIND EVOLUȚIA PLANULUI CASEI LA BISTRIȚA ÎN SECOLELE XV—XVI

Am considerat ca utilă această analiză a planului casei orășenești, deoarece modificările din secolele ce au urmat nu ne mai permit a avea astăzi, la Bistrița, exemple tipice nici pentru casa gotică, nici pentru cea din renaștere.

Transformările pe care le suferă în structura sa planul casei orășenești pe parcursul secolelor XV—XVI trebuie puse în legătură cu evoluția economică, socială și politică, care, alături de particularitățile dezvoltării urbanistice, este determinantă pentru alegerea soluțiilor. Bistrița atinge în aceste secole un înalt nivel de prosperitate, care duce la o pronunțată diferențiere socială. Acum se formează bogate familii de patricieni, în special negustori, care ajung mai rapid la o poziție privilegiată în comparație cu meșteșugarii¹. Această rapidă ascensiune a patriciatului bistrițean se datorează și sprijinului regalității, care, începând cu Matia Corvin, favorizează dezvoltarea orașului². Procesul dinamic este evidențiat și de saltul demografic care se produce între 1461 și 1475, când sporul populației este de peste 50%, Bistrița având cca 4000 de locuitori³. În continuare, deși ritmul este mai lent, creșterea rămâne constantă, pentru a se atinge în anul 1550 numărul de cca 4800 locuitori⁴.

În strînsă corelație cu creșterea demografică, se amplifică și ritmul construcțiilor, al înnoirilor. Dacă la 1400 erau clădite 490 parcele, în 1450 sînt clădite 500, la 1500, 580, pentru ca la 1550 să se ajungă la 810 parcele construite⁵. Acest ritm accelerat determină și definirea urbanistică a Bistriței medievale o dată cu construirea zidului de incintă. Acesta este refăcut și amplificat în concordanță cu cerințele de apărare. Lucrările încep în anul 1438, la ordinul reginei Elisabeta⁶, dar se desfășoară cu intensitate abia după anul 1464, cînd s-a dărimat cetatea ridicată în oraș de Ioan de Hunedoara⁷.

¹ S. Goldenberg, *Contribuții la istoria Bistriței și a Văii Rodnei la începutul secolului XVI*, în *Studia*, Series Historia, 1960, p. 62; M. Dan, S. Goldenberg, *Bistrița în secolul XVI și relațiile ei comerciale cu Moldova*, în *Studia*, 1964, p. 25; Konrad G. Gündisch, *Patriciatul orășenesc medieval al Bistriței pînă la începutul secolului al XVI-lea*, în *File de istorie*, IV, Bistrița, 1976, p. 167.

² E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, II, 2, p. 232—234, 328—329; S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 65.

³ *Din istoria Transilvaniei*, I, București, 1963, p. 132; Konrad G. Gündisch, *op. cit.*, p. 175—176, 179—180; Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, Cluj-Napoca, 1979, p. 387—388.

⁴ P. Niedermaier, *Dezvoltarea centrelor istorice ale orașelor medievale din Transilvania la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, manuscris, apud Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 397.

⁵ *Idem*, p. 382.

⁶ F. Zimmermann — C. Werner — G. Müller — G. Gündisch, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, V, p. 16—17; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 179.

⁷ F. Zimmermann — C. Werner — G. Müller — G. Gündisch, *op. cit.*, p. 514, 571; Radu Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș*, București, 1978, p. 15; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 304; Paul Niedermaier, *Siebenbürgische Städte*, București, 1979, p. 123.

Incinta fortificată a impus aglomerarea pe care o constatăm în schema stradală caracteristică secolului al XVI-lea, dar care începuse să se contureze deja la sfârșitul secolului al XV-lea. Până atunci existau spații libere relativ mari, așa cum sînt cele semnalate între cartierele delimitate de actuala stradă a Dornei și Calea Armatei Roșii⁸.

Tot acum începe și separarea familiilor în perimetrul orașului. Chiar dacă se pare că nu a existat un statut juridic de „Ringbürger“, privilegiu acordat patri-ciatului de a se stabili în piața centrală, care exista și în alte orașe, se poate presupune că și aici lucrurile se petreceau la fel, casele mai deosebite întilnindu-se în acest perimetru⁹. Un indiciu în acest sens ne este oferit de compunerea nivelului dărilor. Dacă spre periferie impunerea nu depășește 1/2 sau o *dica*, în centru întilnim impuneri mai mari, de 6—7 *dica*¹⁰.

Clădirile existente la începutul secolului al XV-lea erau în marea lor majoritate din lemn. Abia după marele incendiu din anul 1457 care a pustiit orașul¹¹, se trece la o campanie sistematică de ridicare a clădirilor din materiale durabile. Mărturii ale construcțiilor de lemn nu ni s-au păstrat, dar, în mod firesc, se acceptă că primele construcții de zid au urmat planul casei țărănești¹². Acest plan cuprindea o sală principală la fațadă ce servea și ca dormitor și ca sală de mese și ca atelier proaspătului orășean. Încăperile următoare erau pentru dependințe și angajați¹³. Pe spațiul mai larg al parcelelor afectate caselor construite la începutul secolului al XV-lea se grupau și anexele, formînd probabil o curte interioară. Acest plan este reluat și în cazul construcțiilor din material durabil. Ne atrage atenția în acest sens casa de piatră cumpărată în anul 1403 de judele Petru Kretschmer cu suma deosebită de 1000 florini¹⁴. Evaluarea ne face să presupunem că această casă cuprindea mai multe încăperi, care este posibil să se fi grupat în jurul unei intrări carosabile plasate în centrul frontului. Ne referim la un asemenea plan cunoscînd exemple de mai tîrziu, cum sînt cele de la casa actualii parohii evanghelice datate 1480, casa din strada Nicolae Titulescu nr. 9—11 și alte case din porticul intitulat „Sugălete“, datate în aceeași perioadă¹⁵. Frontul acestor clădiri ocupă în jur de 15 m, aproape dubiu față de cel al majorității clădirilor ridicate în special în secolul al XVI-lea¹⁶.

O dată cu construirea zidului de incintă, lipsa de spațiu se va resimți tot mai mult, ducînd la modificarea planului, obligat a se desfășura pe parcele avînd

⁸ F. Kramer, *Bistritz um die Mitte des 16. Jahrhunderts*, în *AVSL*, XXI, 1887, p. 33; Otto Dahinten, *Beiträge zur Baugeschichte der Stadt Bistritz*, în *AVSL*, 50, 1944, p. 321; Gheorghe Curinschi, *Centrele istorice ale orașelor*, București, 1967, p. 225—232; Konrad G. Gündisch, *op. cit.*, p. 176; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 206—207, 390—392.

⁹ O. Paulinyi, *Eigentum und Gesellschaft in den niederungarischen Bergstädten. Ein Beitrag zur Problematik der deutschen Kolonistenstadt in Ungarn*, în *Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450—1650*, Köln—Wien, 1971, p. 531; Konrad G. Gündisch, *op. cit.*, p. 173.

¹⁰ Konrad G. Gündisch, *op. cit.*, p. 176—179; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 190.

¹¹ Otto Dahinten, *op. cit.*, p. 379.

¹² Virgil Vătășianu, *Metodica cercetării în istoria artei*, București, 1974, p. 129.

¹³ Sebestyén Gh. și Sebestyén V., *Arhitectura renașterii în Transilvania*, București, 1963, p. 18.

¹⁴ Konrad G. Gündisch, *op. cit.*, p. 156, 172; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 190—191; Paul Niedermaier, *op. cit.*, p. 246.

¹⁵ Gheorghe Măndrescu, *Arhitectura renașterii la Bistrița*, teză de doctorat, manuscris, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 1983.

¹⁶ Sebestyén Gh. și Sebestyén V., *op. cit.*, p. 17—18, 88.

8—10 m lățime și 40—50 m adâncime. Intrarea carosabilă nu mai ocupă acum o poziție centrală, ci este plasată lateral. Clădirile anexă se înșiruie numai pe o latură a parcelei, cealaltă fiind rezervată intrării carosabile.

Evoluția următoare a fost stimulată de căutarea spre mai mult confort, tendință favorizată de o serie de descoperiri tehnice proprii epocii renașterii. Acum apar geamuri de format mai mare, hornuri ce permit încălzirea cu sobe, sfeșnice și candelabre cu luminări de seu și ceară, oferind o lumină mai bună decât a opaițelor cu untdelemn sau a torțelor cu rășină¹⁷. Folosirea noilor sisteme de boltire — bolți semicilindrice simple și cu penetrații și mai apoi introducerea tavanelor în locul bolților în cruce cu sau fără ogive — va reduce înălțimea camerelor și va asigura o mai bună încălzire încă de la sfârșitul secolului al XV-lea¹⁸.

Necesitatea de a se introduce etajul, care își găsește rezolvări la Bistrița în jurul datei de 1480¹⁹, impusă, așa cum remarcăm, de spațiile tot mai limitate din incintă, a modificat împărțirea interiorului. Sala principală din fațada etajului — palota — este rezervată acum exclusiv familiei proprietarului și primirii oaspeților, în continuare urmînd bucătăria și dormitoarele²⁰. Etajarea a adus și apariția scărilor de acces care pleacă din curte în punctul de întîlnire al celor două clădiri ce formează planul în formă de L. Parterul rămîne pentru activitățile meșteșugărești și comerciale, pentru dependențe și angajați, putîndu-se extinde spre curte²¹.

În deceniile patru și cinci ale secolului al XVI-lea, într-o perioadă în care stilul renașterii pătrunde tot mai insistent, înlocuind modelele gotice, pe lângă continuarea evoluției profilaturii ancadramentelor și cornișelor acestor case se remarcă și o modificare a planului în formă de L prin introducerea scărilor cu rampă cotită, mult mai largi, mai comode, mai fastuoase. Ele nu se mai plasează în punctul de întîlnire al celor două corpuri de clădire, ci se deschid direct în gangul intrării carosabile²². Un prim exemplu este întîlnit la casa Petermann, unde apare această scară foarte largă — în comparație cu vechile scări de acces —, avînd și o coloană la îmbinarea celor două rampe. Punctul final pe care îl cunoaștem din această evoluție a planului casei bistrîțene ne este oferit de Casa Argintarului, unde modificările au dus la o accentuată degajare a spațiului interior grupat în jurul unei scări largi, cu rampă cotită și la care, ca o noutate, toate încăperile sînt luminate direct²³.

Modificările aduse în planul celor două case mai sus menționate, la care pot fi alăturate și unele transformări în același sens suferite de casa lui Andreas Beuchel (Ioan Zidarul)²⁴, vin să confirme faptul că renașterea nu a pătruns la Bistrița, și inclinăm să credem că și în alte orașe ale Transilvaniei, numai pentru a aduce noi elemente de decor arhitectonic, ci a făcut să se schimbe în elemente esențiale însăși concepția planului acestor case, dispunerea și proporțiile spațiilor interioare, creînd astfel o nouă soluție arhitectonică care s-a răspîndit în decursul secolului al XVI-lea.

GHEORGHE MĂNDRESCU

¹⁷ *Idem*, p. 11—13; Andrei Oțetea, *Renașterea*, București, 1964, p. 335; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 193.

¹⁸ Sebestyén Gh. și Sebestyén V., *op. cit.*, p. 88.

¹⁹ Gheorghe Măndrescu, *op. cit.*

²⁰ Sebestyén Gh. și Sebestyén V., *op. cit.*, p. 18.

²¹ *Ibidem*.

²² Gheorghe Măndrescu, *op. cit.*

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

CONSIDÉRATIONES SUR L'ÉVOLUTION DU PLAN DES HABITATIONS À BISTRIŢA AUX XVe—XVIe SIÈCLES

(Résumé)

On se propose de présenter les conclusions des recherches faites sur l'architecture civile médiévale de Bistrița. Étant donné que de nos jours on n'a plus à signaler des exemples typiques de maison gothique ou renaissance à Bistrița ou dans un autre centre transylvain, cette présentation devient autant plus nécessaire.

On suit l'évolution de la situation économique, sociale, démographique et politique qui a influencé la configuration édilitaire de la ville à la fin du XVe siècle et au cours du XVIe siècle. Le passage dans l'évolution du plan se fait du plan de la maison paysanne traditionnelle, construite en bois, remplacée ensuite avec de matériaux plus durables, au plan obligé de s'adapter aux espaces limités fournis par l'enceinte fortifiée. L'espace restreint imposera vers 1480 l'apparition des étages. Les découvertes techniques de l'époque, qui parviennent par des voies commerciales, stimulent le besoin de confort du citoyen. On modifie la destination des espaces intérieurs, d'amples escaliers font leur apparition, on trouve de meilleures solutions pour mieux chauffer et éclairer l'intérieur en fonction de l'évolution du façonnage et des ouvertures.

À notre avis, les éléments de la renaissance signalés à Bistrița n'ont pas déterminé seulement l'évolution du décor architectonique, mais ils ont contribué aussi aux changements essentiels du plan de la maison de cette cité. Nous supposons que les futures recherches prouveront la même évolution dans d'autres villes de Transylvanie.